

**В.І. Ляшенко, д.е.н.,
Г.Ф. Толмачова, к.е.н.**

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Багаторічний досвід зарубіжних країн показує високу соціально-економічну значущість малого і середнього підприємництва (МСП). Хоча рівень науково-технічного і виробничого потенціалу будь-якої розвинутої держави визначають великі підприємства, проте основою життя цих країн є МСП як найбільш масова, динамічна і гнучка форма ділового життя. Це обумовлено великою соціально-економічною значущістю сектору МСП, який об'єднує життєві інтереси основної маси населення, залученої у повсякденну трудову діяльність. Соціальна значущість МСП визначається масовістю групи дрібних власників – власників малих підприємств і їх найнятих робітників, загальна чисельність яких є однією з найбільш суттєвих якісних характеристик будь-якої країни з розвинутою ринковою економікою. Так, МСП в ЄС у період з 2010 по 2015 р. було створено близько 85% нових робочих місць: на їх частку припадало дві третини населення, зайнятого у приватному секторі. Європейська комісія (ЄК) вважає підтримку МСП і підприємницької діяльності необхідною умовою економічного зростання, впровадження інновацій, створення робочих місць і соціальної інтеграції в ЄС [1].

Саме малі і середні підприємства є головною рушійною силою розвитку конкуренції, підвищення темпів економічного зростання і створення робочих місць, особливо в країнах, що розвиваються. Проте до 65% продукції у цих країнах виробляється в неформальному секторі, що нерідко пов'язано з надмірними бюрократичними і нормативними обмеженнями, а підприємства неформального сектору позбавлені доступу до можливостей і механізмів захисту, передбаченого законодавством [2]. Навіть ті підприємства, які діють у рамках формального сектору, не завжди мають рівний доступ до цих можливостей і засобів захисту.

Підхід до державного регулювання МСП як до певної системи дозволить окреслити ті аспекти взаємодії державного і під-

© В.І. Ляшенко,
Г.Ф. Толмачова, 2015

приємницького секторів, які забезпечують її найвищу дієвість. Критерієм, застосування якого дозволить визначити елементи державного регулювання МСП, є здатність забезпечити сприятливі умови розвитку підприємницької діяльності у запропонованих обсягах. Враховуючи названий критерій, огляд досвіду державного регулювання економіки та підприємницької діяльності в індустріально розвинених країнах світу, та в країнах, що динамічно розвиваються, матиме функціональну направленість.

Кожна з розвинених держав розробляє довготривалу політику досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку суспільств і приймає відповідні рішення щодо залучення до цієї роботи наймасовішої та ініціативної частини населення, що сформувалася у секторі МСП. У зв'язку з цим держава робить ряд правових, організаційних і інших заходів, стимулюючих усебічну підтримку і розвиток МСП у напрямках, що відповідають інтересам суспільства. Проте при цьому використовується варіативність заходів, механізмів і інструментів підтримки МСП, різноманітність організаційних форм інфраструктури підтримки і розвитку підприємництва.

Досвід зарубіжних країн переконливо показує, що розвиток малого і середнього підприємництва можливий лише за наявності політичної волі держави сформувати необхідні для цього соціальні, економічні, правові, політичні й інші умови. Вирішення цього завдання неможливе без реформування регулювання МСП на національному, регіональному і муніципальному рівнях і виділення адекватних цьому завданню фінансових, організаційних і інших ресурсів.

Основним теоретичним обґрунтуванням необхідності реформування державного регулювання ведення бізнесу при побудові ринково орієнтованої економіки є численні роботи таких зарубіжних вчених, як В. Баумоль, А. Брунетті, М. Вайт, Б. Вебер, Д. Гнявеллі, Л. Клаппер, М. Портер, П. Рейнольдс, Х. Смітс, Р. Фісман, Й. Шумпетер та ін. Зокрема, В. Баумоль досліджував різні аспекти ролі підприємництва в історії суспільства та впливу правил гри (the rules of the game) – структури виплат (reward) в економіці на дії підприємців [3], А.Б.Вебер – вплив національно-державного утворення на економічний стан окремих підприємницьких структур [4], П. Рейнольдс – глобальний моніторинг підприємництва [5], Р.Фісман – регулювання виходу на ринок малих підприємств [6]. Серед вітчизняних дослідників проблем розвитку малого та середнього підприємництва, регулювання розвитку підприємницького сектору можна виділити роботи А. Бутенка [7], З. Варналія [8], Д. Ляпіна [9],

В. Ляшенка [10], Ю. Макогона [11] та ін. Потребують подальших комплексних досліджень проблеми реформування державного регулювання бізнесу в зарубіжних країнах, а також впливу державної політики на розвиток малого та середнього підприємництва.

Метою даної статті і композиційною платформою проведеного дослідження є аналіз зарубіжного досвіду щодо підходів до реформування державного регулювання малого і середнього бізнесу, виявлення найкращих варіантів такого регулювання в умовах функціонування вітчизняної економіки, а також розробка основних напрямів регулювання малого та середнього підприємництва для України.

Наприкінці минулого століття країни ЄС почали активно розробляти й реалізовувати заходи щодо регулювання і стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу. Ці заходи торкалися, передусім, створення законів, сприятливих для цього уразливого сектору економіки, змін у соціальній політиці, виробленні різноманітних програм підтримки, зниження адміністративних бар'єрів. Сьогодні роботу щодо зниження адміністративних бар'єрів ведуть дуже багато країн. Наприклад, в Іспанії усього за добу можна зареєструвати мале підприємство і отримати ліцензію не лише іспанцям, але й іноземним громадянам, що сприяє розвитку цього сектору економіки; в Америці, Канаді, Німеччині й інших країнах з упровадженням нових інформаційних технологій прямі контакти підприємців з чиновниками зведені до мінімуму.

Регулювання, яке захищає споживачів, акціонерів і громадськість, не накладаючи при цьому надмірне навантаження на підприємства, сприяє створенню середовища для процвітання приватного сектору. Рациональне регулювання підприємницької діяльності вимагає наявності як ефективних процедур, так і міцних інститутів, що встановлюють прозорі і здійснювані в обов'язковому порядку правила.

У рамках дослідження «Ведення бізнесу», проведеного спільно Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC) і Всесвітнім банком (World Bank) відносно сприятливості умов для підприємницької діяльності, найвищий рейтинг привласнюється не тим країнам, де відсутнє регулювання, а країнам, урядам яких вдалося створити систему регулювання, що сприяє встановленню ринкових стосунків і захисту важливих державних інтересів, проте не створює при цьому невинуватих перешкод для розвитку приватного сектору, тобто систему регулювання з міцними інститутами і низькою вартістю процедур. В усіх цих країнах розвинені як приватний сек-

тор, так і ефективна система регулювання. Це дозволило забезпечити розумний баланс між заходами захисту, передбаченими оптимальними правилами, і необхідністю мати динамічний приватний сектор, який безперешкодно здійснює свою діяльність без надмірно обтяжливого регулювання [2].

Там, де регулювання носить обтяжливий характер, а конкуренція обмежена, успіх підприємства, як правило, залежить від наявності «потрібних» зв'язків. А там, де механізми регулювання прозорі, ефективні і прості у застосуванні, енергійним підприємцям простіше брати участь в конкурентній боротьбі, здійснювати інновації і розвивати виробництво. Для формування умов, що сприяють економічному зростанню і принесених їм благ, що забезпечують доступність, для усіх громадян, незалежно від рівня їх доходу, потрібне середовище, у якому новим підприємцям з плідними ідеями нескладно відкривати підприємства і яке сприяє інвестиційній діяльності і зростанню перспективних фірм, тим самим сприяючи створенню робочих місць.

Дослідження Всесвітнього банку показують, що у період фінансової кризи різко зросло число реформ у сфері державного регулювання малого та середнього бізнесу. Таким чином, у період економічного спаду спостерігається прагнення державних органів пом'якшити наслідки кризи шляхом розвитку малого бізнесу та середнього бізнесу і створення сприятливих умов для підприємницької діяльності, що має привести до збільшення числа робочих місць і зростання доходів місцевих бюджетів, які залежать від надходжень від малого і середнього бізнесу.

Реформування у будь-якій сфері державної політики є складним завданням. Регулювання підприємницької діяльності не є виключенням. Для реалізації змін у системі регулювання часто необхідно забезпечити взаємодію між багатьма органами уряду. Наприклад, створення системи реєстрації підприємств за принципом «одного вікна» припускає координацію роботи між реєстром підприємств, статистичним бюро, муніципальною податковою інспекцією, управлінням державної податкової служби і багатьма іншими органами. Проте країнам вдалося її створити.

Уряди проводять реформи, оскільки спрощення і зниження вартості процедур регулювання або зміцнення правових інститутів, пов'язаних з регулюванням підприємницької діяльності приносить багато користі. Результати цих реформ можуть бути визначені кількісно шляхом складання усіх нормативних процедур, платежів і до-

кументів, необхідних для малих і середніх підприємств для виконання ряду операцій, таких як створення підприємства, реєстрація власності і т.д. Уряди отримують вигоду у вигляді економії коштів, тому що нові системи, як правило, легше за звичку (хоча створення нової системи і включає початкові фіксовані витрати). Підприємства виграють завдяки наявності раціональніших і менш дорогих процедур або надійніших інститутів. У цілому вони чинять сприятливу дію на економіку країн, ведучи до створення нових підприємств, нових робочих місць, забезпечення зростання торгівлі і динамічної економіки.

В останньому раунді дослідження «Doing Business» 2016 брали участь експерти зі 189 країн. Висока позиція країни означає, що її регуляторний клімат сприяє веденню бізнесу. Рівень сприяння є середнім показником країни по 10 індикаторам, кожен індикатор має рівну вагу (табл. 1).

Таблиця 1
Рейтинг країн-лідерів «Ведення бізнесу»-2016 та України

	Сінгапур	Нова Зеландія	Данія	Республіка Корея	САР, Гонконг, Китай	Великобританія	США ...	Україна ...
Рейтинг – легкість ведення бізнесу	1	2	3	4	5	6	7	83
За субіндексами:								
Реєстрація підприємств	10	1	29	23	4	17	49	30
отримання дозволів під будівництво	1	3	5	28	7	23	33	140
підключення до електропостачання	6	31	12	1	9	15	44	137
Реєстрація власності	17	1	9	40	59	45	34	61
отримання кредиту	19	1	28	42	19	19	2	19
захист прав інвесторів	1	1	20	8	1	4	35	88
Оподаткування	5	22	12	29	4	15	53	107
зовнішня торгівля	41	55	1	31	47	38	34	109
виконання зобов'язань за контрактом	1	15	37	2	22	33	21	98
дозвіл неплатоспроможності	27	31	9	4	26	13	5	141

Складено за джерелом [12].

У цей період було зареєстровано в 122 державах понад 231 нормативно-правову реформу у сфері регулювання підприємницької діяльності, з числа яких 146 реформ було спрямовано на спрощення і зниження вартості дотримання правових норм і 85 реформ були спрямовані на зміцнення правових інститутів. У регіональному розрізі найбільша кількість реформ приходить на країни Європи і Центральної Азії – 25% від числа загальносвітових. Тут проведено 58 реформ у 23 із 25 держав [13]. Тобто майже кожна країна минулого року реалізувала принаймні по одній реформі, спрямованій на створення комфортніших умов для ведення бізнесу. Країни з найскладнішими процедурами і нерозвиненими правовими інститутами поступово переймають деякі практики, які застосовуються в лідируючих країнах. Особливо активно пройшли реформи в регіоні Африки на південь від Сахари.

У цілому результати дослідження свідчать, що найбільш сприятливі умови для ведення бізнесу, як і раніше, відзначаються в країнах з високим рівнем доходу, що є членами Організації економічного співробітництва і розвитку (міжнародної міждержавної організації економічно розвинених країн, що визнають принципи представницької демократії і вільної ринкової економіки). Найменш сприятливі умови для ведення бізнесу – в країнах Африки на південь від Сахари і у Південній Азії. Так, у країнах Африки на південь від Сахари створення компанії обходиться у багато разів дорожче, ніж у країнах ОЕСР, тому багато підприємств просто відмовляються від офіційної реєстрації і працюють нелегально, в тіньовому секторі економіки. У таких державах для підприємців закритий доступ до організованого кредитування і ринків, а їх співробітники не отримують пільг і залишаються за рамками систем соціального захисту. Крім того, надмірно складні процедури утруднюють діяльність легальних підприємств, так само як і відсутність інститутів і норм регулювання, що забезпечують захист власності і дозволяють підприємцям ефективно використати наявні у них активи. За останні роки країни з низьким рівнем доходу скоротили віддаленість від передових практик у два рази більше порівняно з країнами з високим рівнем доходу.

Значна частина з 30 провідних країн щодо сприятливості умов для підприємницької діяльності (Німеччина, Данія, Канада, Нова Зеландія, Норвегія, Республіка Корея, Швеція, Японія) представлена країнами, в економіці яких держава традиційно бере досить помітну участь, у тому числі встановлюючи норми, регулюючи різні аспекти діяльності приватного сектору [14]. У той же час ці країни

мають високі результати не лише по індикаторах дослідження «Ведення бізнесу», але і по інших міжнародних індикаторах, що характеризують різні параметри конкурентоспроможності.

Загалом реформи були спрямовані на зниження адміністративного навантаження і спрощення процедури створення нових підприємств. Багато країн спростили процедуру видачі дозволів на будівництво, реєстрацію майна і зовнішньоторговельні операції. Зміни у законодавстві, що стосуються зменшення видів діяльності, які повинні ліцензуватися, спрощення процедур отримання ліцензій і сертифікатів, скорочення числа інстанцій, які повинні видавати дозволи при відкритті нових підприємств, і перевірок з боку контролюючих органів проводяться як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Не проводять реформи у цій сфері тільки найбільш розвинені країни або країни, втягнуті в різного роду озброєні конфлікти.

Ухвалення законів – це перший етап у проведенні реформи, проте основні проблеми виникають при реалізації цих законів. Тому важливо знати досвід інших країн, щоб підготувати умови, за яких реформи проходять найбільш успішним чином. Емпіричні дослідження у сфері регулювання малого бізнесу у різних країнах (як правило, це аналіз процедур відкриття нових підприємств) показують, що спрощення цих процедур приводить до зростання підприємницької активності, збільшення продуктивності і скорочує рівень корупції.

У роботі [15] проводиться аналіз обмежень на створення нового бізнесу у європейських країнах. Високий ступінь регулювання процесу відкриття нових підприємств приводить до того, що в галузях, де воно викликало істотне зниження числа підприємств, які щорічно реєструються, порівняно з природним рівнем для цієї галузі середня кількість зареєстрованих підприємств істотно вища, а подальші темпи їх розвитку – нижчі.

Проблема зайвого регулювання виходу на ринок малих підприємств – це послаблення ступеня конкуренції усередині галузі, що призводить до більшої монополізації виробництва. Fisman, Sarria - Allende (2010), використовуючи дані по 57 країнам, показали, що жорстке регулювання виходу на ринок у визначених галузях призводить до того, що в них діє менше великих підприємств, що означає менший ступінь конкуренції [16]. Більше того, за цих умов підприємства не здатні повною мірою використати можливості свого розвитку. У країнах, де процедура реєстрації нових під-

приємств складніша, зростання відбувається серед існуючих компаній, тоді як у країнах з простою процедурою реєстрації механізми більшою мірою пов'язані з появою нових компаній у перспективних секторах економіки. Оскільки економіка України характеризується скоріше низькою мірою мобільності чинників виробництва – як з однієї галузі в іншу, так і географічно, – реформи, спрямовані на спрощення процедури створення нових фірм, повинні робити ефект як на мобільність чинників виробництва, так і на поліпшення конкурентного середовища в різних секторах економіки. Це особливо важливо у світлі стратегії на модернізацію економіки. Нові фірми, що виходять на ринок, повинні проводити модернізаційну стратегію розвитку економіки.

Автори роботи [16] також показали, що більш прості процедури реєстрації нових підприємств роблять вплив на те, які галузі розвиватимуться швидше. Виявилось, що в країнах, де ці процедури відносно прості, швидше розвиваються галузі, на продукцію яких збільшується світовий попит, а також сектори, які в нинішній момент характеризуються істотними технічними змінами. Хоча причинно-наслідковий зв'язок тут не зовсім ясний, цей результат заслуговує на увагу. Він особливо підкреслює роль витрат які несуть підприємства, виходячи на місцеві ринки, на зростання конкурентоспроможності економіки у масштабі світового ринку. Такий зв'язок є одним з ключових результатів досліджень у міжнародній економіці останніх років.

Важливо відзначити зв'язок між регулюванням малого та середнього бізнесу і корупцією в країні. З одного боку, високий рівень корупції ускладнює процедуру реєстрації нових підприємств, що призводить до скорочення числа нових підприємств і до тенденції реєструвати підприємства в інших регіонах, що знижує бюджетний доход, з іншого – багато дослідників звертають увагу на те, що непрозорі і довгі процедури реєстрації призводять до зростання корупції в країні, оскільки приймальники змушують дати хабар чиновникові, щоб прискорити ці процедури. Цей результат надзвичайно важливий для вітчизняної економіки. Зростання корупції в Україні останніми роками, що відзначається всілякими рейтингами, ударає у першу чергу по малому бізнесу. Консервація проблеми корупції робить марними зусилля із дебіюрократизації, зростання малого бізнесу в країні.

Згідно із рейтингом, складеним неурядовою міжнародною організацією Transparency International: The Corruption Perceptions

Index 2015, за рівнем корупції Україна займає 130 місце (із 167 країн). Надмірно високим є рівень корупції в Греції та Італії, що негативно позначається на інституційному забезпеченні розвитку підприємництва: Греція – 58, Італія – 61 [17]. Показник «свобода від корупції», що є однією із складових індексу економічної свободи, в Україні становить 23, в Італії – 39, Данії – 94 [18]. Меншим є рівень корупції у Чехії, Угорщині, Словаччині, Румунії та ін. [19]. Найменш корумпованою країною в ЄС є Данія. Основними напрямками подолання корупції в ЄС є: сприяння розвитку громадянського суспільства та забезпечення можливостей для здійснення моніторингу управління й боротьби з корупцією (Румунія, Португалія, Греція, Словаччина та ін.); проведення аудиту державних витрат і бюджетного планування, контроль над прозорістю відносин власності та широким висвітленням у ЗМІ процесів приватизації; зростання судової автономії та підзвітності (Румунія, Італія, Греція та ін.).

Позитивним прикладом щодо проведення інституційних реформ для України є досвід Польщі. Удосконалення інституційного забезпечення підприємницької діяльності дало змогу країні піднятися в рейтингу Doing Business з 74 у 2011 р. на 25 місце в 2016 р. Таке міжнародне визначення позицій та здобутків Польщі спонукає до вивчення досвіду цієї країни у сфері підтримки малого та середнього підприємництва, а також дослідження форм регіональної допомоги, дії системи стимулів та державних грантів для нього.

Реформи в Польщі проводились за такими напрямками: спрощення адміністрування, здійснення податкових зобов'язань (процедура оподаткування стала простішою для підприємств через заохочення електронного подання даних щодо сплати податків, удосконалення функціонування платіжних систем); реєстрація нерухомості (впровадження нової системи управління навантаженням за кількістю справ, що розглядаються у певний час земельними та іпотечними реєстрами, продовжуючи переведення у цифровий формат даних записів реєстру, що дало змогу пришвидшити процес реєстрації прав власності); час розв'язання економічних суперечок (шляхом внесення змін до Цивільного процесуального кодексу та призначення більшої кількості суддів в арбітражних судах); процедури банкрутства (шляхом розв'язання проблем неплатоспроможності підприємств через перегляд принципів щодо інформації та документів, які повинні бути включені у заяву про банкрутство, а також надання забезпеченим кредиторам права висловлювати пре-

тензії з обтяженими фінансовими зобов'язаннями в разі ліквідації) [20].

Організацією і підтримкою підприємницької діяльності у Польщі займаються декілька організаційних структур: Польське агентство розвитку підприємництва, мережа центрів Євро Інфо у сфері польського підприємництва, відділ сприяння інвестиціям господарчого міністерства Польщі, агенція розвитку підприємництва, АТ «Корпорація страхування експортних кредитів» та інші організації. Кожна з цих організацій має своє коло питань у вирішенні проблем малих і середніх підприємств та фізичних осіб-підприємців [21]. Позитивною рисою реалізації польської державної політики у сфері зняття адміністративних бар'єрів у розвитку малого і середнього підприємництва являється наявність на законодавчому рівні Сеймової Комісії у справах малих і середніх підприємств. Основними завданнями Комісії є виступ із законодавчими ініціативами на підтримку сектору малих і середніх підприємств, а також участь разом з іншими комісіями в роботі над законами, що стосуються діяльності малих і середніх підприємств.

Успішно проведені ринкові реформи і в Угорщині. Основою їх стала послідовна державна політика, направлена на розвиток малого підприємництва і спрямована головним чином на досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни і задоволення попиту населення. Початком стало прийняття закону «Про розвиток та підтримку малого підприємництва», який чітко визначав категорію малих та середніх підприємств, передбачив необхідні фінансові ресурси для сприяння їх розвитку і встановив економічні умови, що забезпечують у перспективі посилення їх конкурентоспроможності й адаптації до потреб ЄС та СОТ. Роль держави у підтримці малого підприємництва є значною і проявляється у зниженні податкового навантаження, спрощенні звітності, пільгового кредитування, принципу «одного вікна» при відкритті нових підприємств, а також створення цільових державних програм для малого підприємництва.

Як показують дані аналізу, все ширше використовується Інтернет для спілкування підприємців з органами регулювання в усіх сферах підприємницької діяльності, що свідчить про потенційні економічні вигоди від надання електронних послуг. За минулий рік 50 реформ було спрямовано на введення або поліпшення існуючих онлайн систем для сплати податків, обробки документів, пов'язаних з експортом і імпортом, реєстрацією підприємств і нерухомості, а також багатьма іншими сферами.

У країнах, постраждалих від конфліктів, реформування регулювання підприємницької діяльності майже завжди є важким завданням, попри те що компанії часто стикаються зі зростаючими складнощами у сфері регулювання підприємницької діяльності. Цивільні безлади, істотне послаблення здатності держави забезпечити дотримання закону й інші особливості країн, де виникли конфлікти, часто призводять до істотного погіршення умов, у яких працює приватний сектор.

Таким чином, результати дослідження на основі рейтингу «Ведення бізнесу» показали, що реформування регулювання підприємницької діяльності є особливо актуальним у країнах з низьким рівнем доходу. Дані аналізу демонструють зв'язок між поліпшенням регулювання підприємницької діяльності та економічним зростанням. Крім того, дослідження показують, що економічне зростання залишається найбільш важливим чинником, яке визначає темпи зростання доходів бідних верств населення. У сукупності ці дані свідчать про те, що наявність доцільного регулювання підприємницької діяльності сприяє зниженню бідності і підвищенню добробуту.

Заслугує на увагу в рамках проведеного дослідження **Індекс економічної політики у сфері МСП країн Східного партнерства**. Цей показник є оцінкою відповідності принципам Європейського акта про малий бізнес та надає державним діячам та іншим зацікавленим сторонам у державах Східного партнерства основу для оцінки успіху у справі розробки і здійснення ефективних заходів відносно МСП. Він дозволяє визначити сильні і слабкі сторони процесу розробки, реалізації, контролю й оцінки економічної політики у сфері МСП, а також зіставити результати щодо різних країн і оцінити ступінь відповідності стандартам ЄС. Індекс покликаний допомогти державам у визначенні цільових напрямів розвитку економічної політики у сфері МСП і пріоритетних стратегій подальшого поліпшення ділового середовища. У табл. 2 представлено показники Індексу економічної політики у сфері МСП у країнах Східного партнерства за 12 напрямками, отримані за підсумками оцінки відповідності принципам Акта про малий бізнес, та визначено рейтинги країн за кожним основним показником [1].

У Східне партнерство (СП) входять шість країн (Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Республіка Молдова і Україна). Незважаючи на відмінності в економічній структурі, ці держави мають ряд загальних переваг, у тому числі високий рівень навченості

робочої сили, стратегічне географічне положення і визнання важливості поліпшення ділового клімату. Щоб ефективно використати ці сильні сторони, країни СП поступово відкривають свою економіку для торгівлі та інвестицій, намагаючись перейняти передові методи ведення економічної політики і досягти відповідності світовим стандартам.

Таблиця 2

Основні показники Індексу економічної політики у сфері
МСП – 2015 у країнах Східного партнерства

	Бали						
	Вірме- нія	Азер- бай- джан	Біло- русь	Грузія	Мол- дова	Укра- їна	Серед- ній бал
1	2	3	4	5	6	7	8
I. Створення середовища, яке допомагає процвітання підприємців і сімей- них підприємств і сприяє успіху підприємництва							
1. Розвиток за- повзятливості у процесі нав- чання і підпри- ємницька діяль- ність жінок	2,63	2,59	2,39	2,70	2,57	2,25	2,52
<i>Рейтинг країн за напрямком</i>	2	3	5	1	4	6	
II. Надання добросовісним підприємцям можливості повернутися до підприємницької діяльності незабаром після банкрутства							
2. Банкрутство і надання другого шансу МСП	3,16	2,87	2,57	2,94	2,68	2,05	2,71
<i>Рейтинг країн за напрямком</i>	1	3	5	2	4	6	
III. Розробка правил відповідно до принципу «спочатку думай про малий»							
3. Нормативно- правова база економічної по- літики у сфері МСП	3,38	2,47	2,41	3,48	3,51	2,45	2,95
<i>Рейтинг країн за напрямком</i>	3	4	6	2	1	5	
IV. Облік потреб МСП органами державного управління							
4. Умови діяль- ності МСП	4,05	4,23	4,09	4,33	3,56	3,81	4,01
<i>Рейтинг країн за напрямком</i>	4	2	3	1	6	5	

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8
V. Перегляд інструментів економічної політики з урахуванням потреб МСП							
5 а. Послуги щодо підтримки МСП і нових організацій	3,93	2,98	2,99	3,69	3,35	1,84	3,13
<i>Рейтинг країн за напрямком</i>	1	5	4	2	3	6	
5 б. Державні закупівлі	3,42	2,42	3,21	4,04	2,89	2,73	3,12
<i>Рейтинг країн за напрямком</i>	2	6	3	1	4	5	
VI. Спрощення доступу МСП до фінансування, формування правової бази і ділового клімату, що сприяють своєчасному здійсненню платежів по комерційних угодах							
6. Доступ МСП до фінансування	3,53	2,70	3,08	3,76	3,40	3,22	3,28
<i>Рейтинг країн за напрямком</i>	2	6	5	1	3	4	
VII. Допомога МСП в ефективнішому використанні можливостей, що надаються єдиним ринком							
7. Стандарти і технічні нормативи	3,33	3,32	3,22	4,22	4,12	4,34	3,76
<i>Рейтинг країн за напрямком</i>	4	5	6	2	3	1	
VIII. Сприяння в удосконаленні підприємницьких умінь і розвитку усіх форм інновацій							
8 а. Підприємницькі уміння	2,67	2,94	2,28	3,00	2,50	2,56	2,66
<i>Рейтинг країн за напрямком</i>	3	2	6	1	5	4	
8 б. Інновації	2,91	2,47	2,91	2,70	2,54	1,86	2,57
<i>Рейтинг країн за напрямком</i>	1	4	1	2	3	5	
IX. Надання МСП можливості обернути зміну умов довкілля собі на користь							
9. МСП в «зеленій» економіці	2,39	1,54	2,10	2,48	2,19	1,22	1,99
<i>Рейтинг країн за напрямком</i>	2	5	4	1	3	6	
X. Підтримка і сприяння МСП у добуванні переваг із зростаючого ринку							
10. Інтернаціоналізація МСП	3,37	2,50	2,59	3,60	3,07	1,63	2,79
<i>Рейтинг країн за напрямком</i>	2	5	4	1	3	6	

Складено за джерелом [1].

У даний час усі шість країн прагнуть зміцнити конкурентоспроможність, диверсифікувати економіку, стимулювати зростання і підвищити стійкість до зовнішніх потрясінь. Особливе місце в цьому відводиться заходам щодо розвитку малих і середніх підприємств. МСП забезпечують роботою від 60 до 70% зайнятого населення і формують більше 60% загальної доданої вартості в країнах-учасниках ОЕСР. Динамічні й орієнтовані на зростання МСП, що входять у світові виробничо-збутові ланцюжки, відіграють найважливішу роль у підвищенні продуктивності, розвитку інновацій і посиленні конкурентоспроможності. Проте МСП стикаються з перешкодами: це стосується доступності фінансування рівня професійної підготовки кадрів, розвитку інноваційного потенціалу, виходу на міжнародний ринок і можливості скористатися механізмами підтримки бізнесу.

Дамо коротку характеристику економічної політики у сфері МСП у кожній з шести країн СП. **Вірменія**, спираючись на хороші показники у сфері реформування ділового середовища і розвинену інфраструктуру підтримки бізнесу, багато в чому оптимізувала прийнятий підхід до розвитку МСП. У числі проведених перетворень країни слід особливо відзначити комплексний процес упровадження «законодавчої гільйотини» (табл. 3), націлений на впорядкування підприємницького законодавства; розширення послуг електронного уряду і організацію єдиного центру реєстрації підприємств; розробку заходів фінансової підтримки інноваційної діяльності, а також створення органу сприяння експорту й експортного страхового агентства.

Уряд Вірменії розробляє ефективнішу систему контролю й оцінки. Крім того, реформи країни покликані поліпшити порядок банкрутства та кредитування і тим самим полегшити доступ до фінансування, а також зміцнити систему державних закупівель, щоб стимулювати участь в них МСП. До числа довгострокових завдань входять розширення охоплення і поліпшення якості статистичних даних по МСП, оптимізація податкового адміністрування, а також розширення заходів підтримки інноваційної діяльності, експорту і екологізації діяльності МСП.

Процес спрощення нормативно-правової бази і механізм оцінки регулюючої дії у Вірменії сприяють оптимізації ділового клімату для МСП. Вірменія зайняла 2 місце серед країн Східного партнерства згідно з рейтингом Всесвітнього банку «*Doing Business*» за 2016 р. (табл. 4). Заходи щодо спрощення адміністративних про-

Таблиця 3

Огляд основних реформ по країнах Східного партнерства [1]

Країна	Основні реформи
Вірменія	Запуск процесу роботи адміністративної гільйотини, покликаного сприяти підприємницьке законодавство Розширення послуг електронного уряду і створення єдиних центрів реєстрації організацій Розробка заходів фінансової підтримки інновацій Створення нового органу щодо підтримки експорту і механізмів експортного страхування Реалізація програм фінансового навчання та затвердження стратегії і планів заходів з підтримки підприємницької діяльності жінок
Азербайджан	Введення єдиних центрів реєстрації організацій Зразок передового досвіду: запуск порталу електронного уряду, що пропонує більше 400 послуг у режимі онлайн Створення державного фонду підтримки сектору інформаційно-комунікаційних технологій Нарощування потенціалу МСП завдяки діяльності Бакинського університетського бізнес-центру, в тому числі нового експериментального інкубатора для стартапів
Білорусь	Можливість реєстрації організацій у режимі онлайн, введення інших електронних послуг Введення нового законодавства про неспроможність Розширення державного кредитного реєстра Функціонування нової системи надання фінансової підтримки Банком розвитку Республіки Білорусь
Грузія	Створення спеціалізованого органу, що відповідає за реалізацію економічної політики у сфері МСП (Агентство з розвитку підприємництва) і нового відомства по інноваціях (Агентство інновацій і технологій Грузії, АІТГ) Подальший прогрес у реєстрації організацій (передова практика обслуговування клієнтів у Будинках юстиції) і наданні послуг електронного уряду Запуск нових цільових програм підтримки Агентством з розвитку підприємництва і АІТГ Складання комплексної стратегії розвитку МСП і плану заходів, а також інноваційної стратегії
Молдова	Затвердження «Стратегії розвитку сектору малих і середніх підприємств на 2012-2020 роки» Активна автоматизація державних послуг (наприклад, «Цифрова Молдова-2020») Розробка нової інноваційної стратегії (на 2013-2020 роки) Впорядкування і спрощення процесів реєстрації організацій Вжиття системних заходів щодо розвитку людського капіталу
Україна	Дерегуляція бізнесу і спрощення адміністративних процедур Розширення переліку послуг, що надаються електронним урядом Правові реформи в таких сферах, як ліцензування, визнання неплатоспроможності і заставне кредитування Модернізація інфраструктури забезпечення якості в країні Реалізація заходів щодо розвитку неформального навчання підприємницьким умінням

цедур, у тому числі створення єдиного центру реєстрації підприємств і значне розширення послуг електронного уряду, дозволили ослабити перешкоди для відкриття нових МСП і понизити їх операційні витрати, хоча в деяких сферах дещо необхідно поліпшити (наприклад, у податковому адмініструванні).

Підтримка підприємницької діяльності, що робиться Національним центром розвитку МСП (НЦР МСП), включаючи систему гарантій по малих кредитах, розширилася завдяки участі донорів і виділенню державних ресурсів. Завдяки новим ініціативам у сфері розвитку фінансування й інфраструктури покращала підтримка інновацій у секторі МСП. Дані обстеження «Стан ділового середовища і показники діяльності підприємств» (BEEPS) свідчать про те, що вірменські підприємства входять до числа найбільш інноваційних у регіоні Східного партнерства (EBRD, 2014).

В Азербайджані була проведена велика робота щодо реформування ділового середовища: зокрема, країна ввела можливість реєстрації організацій у багатофункціональних центрах надання державних послуг і створила портал електронного уряду, що відповідає передовому досвіду, досягнувши найвищих показників по деяких напрямках у рейтингу звіту Всесвітнього банку «Doing Business» (наприклад, щодо відкриття бізнесу, щодо реєстрації власності). Також значно розширилися сервіси електронного уряду завдяки створенню урядового порталу, присвяченого передовому досвіду. Крім того, була розширена база для інноваційної діяльності МСП – як за рахунок інфраструктури (наприклад, промислових парків, технопарків і бізнес-інкубаторів), так і за рахунок фінансової підтримки (за допомогою створення спеціального фонду розвитку сектору інформаційно-комунікаційних технологій – ІКТ).

Азербайджан добився значних успіхів у підвищенні конкурентоспроможності (табл. 4). Нині він займає 40 місце в Рейтингу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, піднявшись із 57 місця, яке він займав у 2010 р. (World Economic Forum, 2015). У країні були здійснені реформи в тих сферах ведення бізнесу, які є ключовими згідно зі звітом «Doing Business» Всесвітнього банку, наприклад, за параметрами «Реєстрація підприємства» (7 місце) і «Реєстрація власності» (22 місце); проте за сукупністю параметрів Азербайджан займає усього лише 63 місце через низьку продуктивність в інших сферах. Крім того, уряд створив велику інфраструктуру електронного уряду і планує продовжити перегляд і спрощення правил ведення бізнесу.

Таблиця 4

Місце країн-учасників Східного партнерства
у світових рейтингах*

	Вірме- нія	Азербай- джан	Біло- русь	Грузія	Мол- дова	Укра- їна
Рейтинг «Ведення бізнесу» – легкість ведення бізнесу	35	63	44	24	52	83
За субіндексами:						
реєстрація підпри- ємств	5	7	12	6	26	30
отримання дозволів під будівництво	62	114	34	11	170	140
підключення до еле- ктропостачання	99	110	89	62	104	137
реєстрація власності	14	22	7	3	21	61
отримання кредиту	42	109	109	7	28	19
захист прав мінори- тарних інвесторів	49	36	57	20	36	88
Оподаткування	41	34	63	40	78	107
зовнішня торгівля	29	94	25	78	33	109
виконання зобов'я- зань за контрактом	28	40	29	13	67	98
дозвіл неплатоспро- можності	71	84	69	101	60	141
Рейтинг глобаль- ної конкуренто- спроможності	82	40	н/д	66	84	79
Рейтинг щодо рі- вня сприйняття корупції	95	119	107	48	103	130
Рейтинг економіч- ної свободи країн світу	52	85	153	22	111	162

*Складено за джерелами: [12, 18, 19, 22].

Проте, незважаючи на розвиток ділового середовища, ведення бізнесу в Азербайджані залишається складним. Основними чинниками, що перешкоджають веденню бізнесу, згідно з висновками учасників обстеження BEEPS V, є діяльність неформального сектору (30,7%) і доступ до фінансування (30,2%), далі на значній відстані слідують ставки оподаткування, а також отримання ліцензій і дозволів (EBRD, 2014). Крім того, дані міжнародних досліджень свідчать про наявність потенціалу для вдосконалення в тому, що стосується сприйманого рівня корупції. Так, у 2013 р. країна потрапила в 19 перцентиль в рейтингу якості державного управління

в країнах світу, складеному Всесвітнім банком, за показником «Контроль над корупцією», тоді як середнє значення по регіону для країн Східної Європи і Центральної Азії склало 63. Для вирішення вказаних проблем уряд здійснював Національні плани дій із заохочення відкритого уряду і боротьби з корупцією в 2012-2015 рр. з метою підвищення прозорості і підзвітності в державних установах, а також удосконалило антикорупційне законодавство.

У **Білорусі** уряд останніми роками став приділяти більше уваги розвитку сектору МСП як вирішальному чиннику забезпечення стійкого зростання і конкурентоспроможності. Було проведено спрощення процедур регулювання, а також реформи законодавства в найважливіших сферах, включаючи питання банкрутства, реєстрації підприємств і державних закупівель. Введена система реєстрації юридичних осіб через Інтернет та інші електронні послуги. Значно збільшилося охоплення державного кредитного реєстру. Але незважаючи на усе це, вклад МСП у зростання зайнятості і виробництва залишається низьким порівняно із середніми показниками по країнах Східного партнерства.

Оцінки, отримані Білоруссю в рамках рейтингу Всесвітнього банку *Doing Business* за 2016 р., у цілому порівняно високі: 44 місце зі 189 можливих (табл. 4). Це явний прогрес порівняно з 2012 р., коли вона займала лише 69 місце. Країна добилася значного поліпшення показника в категорії «Оподаткування», піднявшись зі 156 рядка (2012 р.) на 63 (2016 р.). Цим вона зобов'язана введенню електронної системи представлення документів і сплати внесків обов'язкового страхування від нещасних випадків на виробництві, а також спрощенню вимог до подання документів у зв'язку зі сплатою податку на прибуток організацій і ПДВ.

Грузія значно удосконалила інституціональну базу своєї політики у сфері МСП. Макроекономічне середовище в державі, незважаючи на тиск зовнішніх чинників, залишається стійким, а діловий клімат – сприятливим, чому сприяє спрощення регулювання і адміністративних процедур для підприємців. Розвиток електронних державних послуг і подальша оптимізація процесу реєстрації підприємств зробили ведення підприємницької діяльності ще простіше. Держава продовжує удосконалювати свій підхід до розвитку сектору МСП, не обмежуючись перетвореннями горизонтального характеру і вживаючи заходи адресної підтримки. Зокрема, були створені дві нові організації – Агентство з розвитку підприємництва (*Enterprise Georgia*) і Агентство інновацій і технологій Грузії (АІТГ), у чий завдання входить надання фінансової і технічної допо-

моги МСП з метою розвитку підприємництва, інновацій і експорту. Крім того, нині ведеться громадське обговорення за участю безлічі зацікавлених сторін, метою якого є розробка проекту комплексної стратегії розвитку МСП і відповідного плану дій, а також стратегії інноваційного розвитку. Усе це повинно зміцнити взаємодію між державними органами і іншими учасниками процесу.

Показники Грузії відносно реформування ділового середовища – одні з кращих у регіоні. У рейтингу Всесвітнього банку *Doing Business* за 2016 р. (табл. 4) Грузія зайняла 24 рядок, що є значним поліпшенням (у 2005 р. країні було присвоєно лише 122 місце). Особливо хороших показників вдалося добитися у сфері реєстрації власності (3 місце у світі), отримання дозволів на будівництво (11 місце) і реєстрації підприємств (6 місце), хоча в категорії «Дозвіл неплатоспроможності» вона займає лише 101 рядок, що свідчить про необхідність значних змін у цій сфері. З початку 2000-х років Грузія здійснила ряд радикальних реформ з метою зниження ступеня державного втручання, усунення бюрократичних перепон і спрощення нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності. За період з 2004 по 2012 р. було скасовано майже 84% ліцензій і дозволів. Чималих успіхів вдалося добитися і у сфері боротьби з корупцією: в Грузії відзначений найнижчий рівень сприйняття корупції серед 19 країн Східної Європи і Центральної Азії (Transparency International, 2015). Представники малого і середнього бізнесу, опитані в рамках ВЕЕПС V, назвали основними перешкодами для підприємницької діяльності в Грузії політичну нестабільність (42%), доступ до фінансування (20,9%) і ставки оподаткування (EBRD, 2014).

Останніми роками влада Грузії здійснила реформи в оподаткуванні другого покоління, покликані поліпшити умови підприємницької діяльності. Прикладом є новий Податковий кодекс, що набув чинності з січня 2011 р. Цей документ сприяв оптимізації оподаткування мікробізнесу і малих підприємств. Нині прибуток малих підприємств оподатковується за пониженою ставкою (3-5%), тоді як мікропідприємства взагалі звільнені від податку на прибуток.

Молдова за останні декілька років прийняла ряд важливих заходів щодо створення комплексної інституціональної бази для розвитку МСП. Урядом були введені нові державні послуги в електронному форматі, процедури реєстрації підприємств пройшли значну оптимізацію, була прийнята нова стратегія інноваційного розвитку, а інфраструктура якості в країні піддалася серйозній модернізації з метою сприяння інтернаціоналізації МСП.

Молдова добилася значних успіхів у сфері реформування ділового середовища, внаслідок чого її рейтинг, згідно зі звітом Всесвітнього банку *Doing Business 2016*, помітно покращав (табл. 4). У 2014 р. країна займала 82 місце із 189 можливих, а двома роками пізніше вже піднялася на 52 рядок. Значно покращав і показник у категорії «Реєстрація підприємств», у якій Молдова тепер займає 26 місце у світі. Реформи 2015 р. привели до спрощення процедур подання податкової звітності і раціоналізації вимог до бухгалтерського обліку.

Україна за результатами останніх рейтингів *Doing Business* стала провідною державою серед країн, що добилися найбільших результатів, провівши реформи в 8 з 10 областей, що оцінюються в дослідженні. Країна спростила процедуру створення підприємства, відмінивши окрему процедуру реєстрації у статистичному бюро і плату за реєстрацію податку на додану вартість. Процедура видачі дозволів на будівництво була спрощена шляхом введення дозвільної системи з урахуванням рівня ризиків, яка удосконалила процедури видачі дозволів для будівництва простих будівель з меншою кількістю чинників ризику.

Але ряд великих проблем, що виникли внаслідок конфлікту на сході країни, різко обмежив здатність уряду України зосередитися на створенні сприятливішого нормативно-правового середовища для ведення підприємницької діяльності. З 2012 р. економіка держави знаходилася у стагнації, а з середини 2014 р. впала в глибоку рецесію. У зв'язку з цим прогрес порівняно з 2012 р. у більшості областей виявився невеликим. Економічна і фінансова кризи, поширена бідність і серйозні обмеження адміністративного потенціалу утруднили роботу за такими напрямками, як зміцнення прав кредиторів, створення ефективнішої судової системи або розширення спектра засобів захисту, що надаються акціонерам. Вітчизняні МСП випробовують на собі негативні наслідки високої інфляції, девальвації національної валюти, скорочення обсягу кредитування, строгого контролю за рухом капіталу і обмежених бюджетних можливостей для надання цільової державної підтримки. Серйозними перешкодами залишаються корупція та доступ до фінансування. Прийнято різні державні програми підтримки, проте вони ще не реалізовані і не отримують достатнього фінансування.

За результатами рейтингу *Doing Business 2016* Україна просунулася всього на чотири позиції, піднявшись з 87 на 83 місце (табл. 4). Це показує незначну ефективність реформ, що прово-

дяться останні півтора-два роки в Україні, і в першу чергу у податковій сфері (за показником «Оподаткування» Україна опустилася на одну позицію – із 106 на 107 місце) [12]. Ключовою реформою, яка підвищила рейтинг країни, стало спрощення реєстрації бізнесу. В Україні тепер необхідно пройти 4 процедури і для цього знадобиться сім днів, тоді як раніше – 6 процедур і 21 день.

Основну проблему для України представляє практична реалізація реформ. Навіть до кризи державні ініціативи рідко здійснювалися на практиці через відсутність відповідних механізмів і фінансування (наприклад, ухвалений в 2012 р. закон про підтримку МСП). Через бюджетні обмеження, обумовлені рецесією в 2014 і 2015 рр., державні відрахування на розвиток МСП впали практично до нульової позначки.

Незважаючи на високу кваліфікацію робочої сили, в Україні відзначається найнижча продуктивність праці у Європі і Середній Азії (IMF, 2015). В Індексі глобальної конкурентоспроможності, що складається Всесвітнім економічним форумом [22], країна займає 79 місце зі 144 можливих (табл. 4). Особливо низьку оцінку отримала якість інститутів, що пояснюється слабким захистом інтересів міноритарних акціонерів і прав власності, неповною незалежністю судової влади і неефективністю витрачання бюджетних коштів.

Таким чином, більшість країн Східного партнерства визнала важливість зниження регулятивних і адміністративних бар'єрів. У результаті вони піднялися в рейтингу Всесвітнього банку «*Doing Business*», хоча зазначені поліпшення відбуваються декілька нерівномірно (табл. 4). Грузія опинилася у числі 24 країн з кращими показниками у світі, проте інші держави Східного партнерства, як і раніше, відстають. Вірменія, Молдова і Білорусь займають в тому ж рейтингу 35, 52 і 44 позиції зі 189 можливих. Азербайджан і Україна стоять на 63 і 83 місцях, проте за декілька років вони добилися значних успіхів. Вірменія, Грузія і Азербайджан входять у сімку країн з найвищими у світі показниками легкості відкриття бізнесу. У той же час усі держави все ще відстають за іншими показниками, в тому числі з міжнародної торгівлі (виключення – Вірменія, Білорусь і Молдова) через обтяжливість норм митного і торгового регулювання і порядок визнання неспроможності.

В усіх країнах Східного партнерства потенціал сектору МСП у частині, що стосується створення робочих місць, інноваційної діяльності, доданої вартості й економічного зростання, залишається значною мірою нереалізованим. Влада може і повинна виконувати

стимулюючу і координуючу функції, щоб допомагати МСП вирішувати вищезгадані проблеми і долати концептуальні перешкоди.

Висновки. Досвід зарубіжних країн з усією очевидністю доводить необхідність наявності у будь-якій національній економіці високорозвиненого і ефективного сектору малого та середнього бізнесу, підтверджує ефективність його існування. Малі та середні підприємства досить стабільно розвиваються, отримують значні прибутки і мають можливість конкурувати на міжнародних ринках товарів і послуг. Вони відіграють провідну роль у зміні структури форм власності, оскільки фактично представляють приватні інтереси, створюють робочі місця, вносять великий вклад у валовий внутрішній продукт, швидко пристосовуються до вимог ринку. Рівень розвитку малого і середнього бізнесу безпосередньо визначає ступінь розвитку економіки країни.

Розвиток динамічного сектору МСП шляхом проведення комплексних реформ зарубіжні країни розглядають не як окрему ініціативу, а як складову частину ширшої програми, націленої на створення сильнішої, диверсифікованої і стабільної економіки. При цьому створення сприятливого середовища, сприяючого процвітанню підприємництва, є першим кроком на шляху до стійкої частки сектору. Для цього об'єднуються горизонтальні перетворення, орієнтовані на формування сприятливого ділового клімату для усіх підприємств і цільових заходів щодо підтримки МСП.

Результати дослідження міжнародної практики регулювання та підтримки малого і середнього бізнесу свідчать, що в розвинених країнах простежуються такі тенденції:

уряди більшості країн світу розглядають сприяння розвитку МСБ як основу державної економічної політики, щорічно ініціюючи численні державні програми вартістю в десятки мільярдів доларів;

основними інструментами підтримки є фінансове й інфраструктурне сприяння, а також консалтинг, інформаційна підтримка, сприяння експорту;

основними цілями програм підтримки МСБ є створення нових підприємств, підтримка інновацій і використання нових технологій, підвищення конкурентоспроможності продукції, особливо на світових ринках, створення нових робочих місць, розвиток окремих регіонів і галузей;

законодавство у багатьох країнах спрямоване на зниження адміністративних бар'єрів, правове регулювання здійснюється переважно через норми прямої дії, встановлені у законах, а не підзаконних

актах, проводиться активна антимонопольна політика, вживаються заходи щодо припинення недобросовісної конкуренції відносно малих підприємств;

у країнах культивується принцип кооперації великих, малих і середніх підприємств, причому вони взаємно доповнюють один одного, особливо у сфері спеціалізації окремих виробництв і в інноваційних розробках.

У країнах, що розвиваються, регулювання розвитку і підтримка малих і середніх підприємств у цілому повторюють успішні практики країн-лідерів економічного розвитку. Після проведеного аналізу систем підтримки сектору МСП у країнах, що розвиваються, можна виділити основні напрями:

під впливом прикладу розвинених економік у держави, що розвиваються, приходять розуміння того, що малий і середній бізнес можуть виступати основою державної економічної політики;

основними інструментами підтримки є фінансова й інфраструктурна допомога сектору МСП. У деяких країнах досить розвинена система навчання підприємців і інформаційна підтримка нового бізнесу протягом тривалого часу;

загальний напрям при стимулюванні бізнесу – інноваційні виробництва і розробки. У багатьох країнах створені досить сприятливі умови для розробки і впровадження інновацій;

на законодавчому рівні держава вживає заходів щодо спрощення реєстрації нових підприємств, для суб'єктів МСП спрощується система оподаткування;

у багатьох країнах надається велика підтримка національним меншинам, репатріантам і біженцям у відкритті власного бізнесу;

приділена велика увага експортоорієнтованим підприємствам, створено організації і фонди, які надають інформаційну і фінансову підтримку;

широко представлено бізнес-інкубатори, технопарки і вільні економічні зони, у яких підприємці отримують істотні пільги і підтримку при веденні бізнесу.

Проведений аналіз свідчить, що розвиток малого і середнього бізнесу можливий лише за наявності політичної волі держави сформувані необхідні для цього соціальні, економічні, правові, політичні та інші умови. Державна політика відносно малого і середнього бізнесу є важливим самостійним системним напрямом. Вона будується на принципі створення найбільшого сприяння розвитку, особливо в тих напрямках діяльності, які дають максимальний соціально-економічний ефект.

У зарубіжних країнах, які продемонстрували високий рівень розвитку МСП, до числа найважливіших принципів у сфері підтримки підприємницького сектору можна віднести такі:

1. Розробка заходів, що полегшують можливість доступу до ресурсів і сприяють вирівнюванню шансів для підприємств, що мають оригінальну та/або перспективну ринкову ідею.

2. Побудова політики відносно МСП так, щоб на міждержавному і державному рівнях вироблялася загальна стратегія, розроблялося законодавче забезпечення і механізми підтримки МСП, тоді як конкретна підтримка здійснювалася на регіональному і місцевому рівнях.

3. Проведення постійного моніторингу стану та розвитку сектору МСП для визначення його якісних і кількісних змін і вироблення конкретних рекомендацій для державних органів і громадських організацій щодо питань підтримки МСП.

Огляд досвіду державного регулювання малого і середнього підприємництва у зарубіжних країнах свідчить, що дійсно існують відмінності в ролі держави в економіці, однак в основному вони виявляються не у ступені державного регулювання, а у засобах, які використовуються для його здійснення. Разом із тим не можна не помітити спільних тенденцій розвитку взаємовідносин між державою та підприємницьким сектором, і все це дозволяє здійснити узагальнення та вважати, що основними елементами системи державного регулювання малого та середнього бізнесу є:

прогнозування, планування та програмування соціально-економічного розвитку, які полягають у визначенні стратегічних напрямів дій для всіх учасників економічного процесу, в тому числі і суб'єктів малого та середнього підприємництва;

антимонопольно-конкурентна політика, яка є умовою підтримки підприємницького сектору та розвитку цивілізованих конкурентних відносин між його суб'єктами;

податкова та інвестиційна політика, яка стимулює та підтримує розвиток виробництва взагалі, а значить, і підприємництва зокрема;

інноваційна політика та стимулювання НДДКР, що сприяє підвищенню ефективності виробництва та конкурентоспроможності всієї економіки.

За результатами дослідження зарубіжного досвіду можна сформулювати **основні напрями підтримки малого та середнього підприємництва для України:**

розробка і прийняття комплексної стратегії розвитку МСП і відповідного плану заходів; зосередження роботи на проведенні інституціональних реформ (наприклад, установа агентства або структури, відповідальної за реалізацію економічної політики у сфері МСП), здійсненні контролю і оцінки, а також на вжитті нескладних у реалізації заходів підтримки в таких сферах, як доступ до фінансування, підприємницькі уміння, підприємницька діяльність жінок, інтернаціоналізація МСП і розвиток інновацій;

розширення масштабів цільової підтримки, щоб оптимізувати інфраструктуру підтримки бізнесу, стимулювати співпрацю з науково-дослідними центрами в інноваційній сфері і реалізувати програму з розвитку експорту;

концентрація уваги на непрямих заходах підтримки, перш за все на покращенні загального бізнес-середовища; зміцненні рамок умов для підприємців, зокрема усуненні бар'єрів та наданні підтримки МСП на найважливіших етапах життєвого циклу, зниженні рівня корупції; розробці інструментів стимулювання розвитку підприємництва, інвестуванні інноваційної та експортної спроможностей у сферах агробізнесу, інформаційних і комунікаційних технологій, туризмі та будівництві;

зниження податкового навантаження як на існуючі малі підприємства, так і на ті, що знову відкриваються. Доцільним є виділення грантів і субсидій, якщо підприємства, що отримали допомогу, не можуть повною мірою розвиватися, обтяжені виплатами податків. Це сприятиме вирішенню проблеми наявності в країні неформального «тіньового» бізнесу. Через етап високих податків пройшли багато країн Заходу, але надалі їм довелося від цього відмовитися внаслідок збільшення «тіньового» сектору;

удосконалення антикорупційного законодавства і законів про де бюрократизацію для того, щоб знизити ризики виникнення адміністративних бар'єрів, недобросовісної конкуренції, підвищити захищеність прав власності і контрактних прав, сформувані законодавчі умови діяльності бізнесу і їх безумовне виконання. Добрим прикладом для України є країни Євросоюзу, де за 24 години (Іспанія) можна зареєструвати свій бізнес, а потім займатися будь-яким бізнесом, що не потребує ліцензії;

розробка заходів законодавчого порядку, стимулюючих кредитування й інвестування у сфері малого та середнього бізнесу. Основні проблеми, з якими стикаються підприємці: висока вартість

і ускладнений доступ до позикових фінансових ресурсів. При вирішенні цієї проблеми можливий стійкіший розвиток і підвищення конкурентоспроможності бізнесу в Україні;

субсидії, спрямовані на компенсацію витрат при відкритті своєї справи або розширення бізнесу підприємців, мають бути замінені субсидіями, що як і в розвинених країнах видаються перед здійсненням витрат (на певний проект), оскільки брак коштів залишається однією з найбільш гострих проблем малого та середнього бізнесу;

розв'язання проблеми надання малим і середнім підприємствам державних замовлень. Це можна зробити, підготувавши жорсткі вимоги до частки замовлень, що доводяться на малі та середні підприємства, у загальній частці замовлень. Найбільш прийнятною, на наш погляд, є практика США і Німеччини в цьому питанні;

підготовка висококваліфікованих кадрів для ведення підприємницької діяльності;

постійне вивчення і адаптування на території України досвіду підтримки малого та середнього бізнесу зарубіжних країн. Одним із способів здійснення цього є організація для усіх рівнів влади круглих столів, семінарів і конференцій з передачі досвіду розвитку і підтримки малого та середнього бізнесу в інших країнах. Можливим рішенням може бути і відправка на навчання чиновників за кордон;

покращення іміджу суб'єктів малого і середнього підприємництва та збільшення поінформованості громадян про підприємницьку діяльність (інтернет-ресурс, інформаційні кампанії, курси бізнес-планів, навчання студентів та тренінги для викладачів). Такі заходи не потребують значних витрат з державного бюджету, але, як показує світовий досвід, вони мають значний позитивний вплив на розвиток малого і середнього підприємництва.

Література

1. Индекс экономической политики в сфере МСП: страны Восточного партнерства 2016. Оценка применения Европейского акта о малом бизнесе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.oecd.org/globalrelations/SME_Policy_Index_Eastern_Partners_2016_Russian.pdf.

2. Ведение бизнеса 2014. Понимание регулирования деятельности малых и средних предприятий [Електронний ресурс]. – Ре-

жим доступу: <http://russian.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/Foreign/DB14-minibook-russian.pdf>.

3. Баумоль В. Предпринимательство: производительное, непроизводительное и разрушительное [Электронный ресурс] / В. Баумоль // Экономическая теория преступлений и наказаний. Сер: Экономическая теория права. – 2015. – №6. – Режим доступу: <http://corruption.rsuh.ru/magazine/6/n6-11.html>.

4. Вебер А. Неолиберальная глобализация и ее оппоненты [Электронный ресурс] / А.Вебер. – Режим доступу: http://www.rassi-anglobalclub.com/gw_02_07b.htm.

5. Reynolds P. D. Global Entrepreneurship Monitor: 2000 Executive Report [Электронный ресурс] / P. D. Reynolds, M. Hay, W. D. Bygrave, S. M. Camp and E. Autio // Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership at the Ewing Marion Kauffman Foundation. – 2000. – 59 p. – Режим доступу: <http://www.gemconsortium.org/docs/2408/gem-2000-global-report>.

6. Fisman Raymond, Virginia Sarria Allende (2010). The regulation of entry and the distortion of industrial organization // Journal of Applied Economics, forthcoming.

7. Бутенко А.І. Рівень потенціалу малого підприємництва в Одеському регіоні та напрямки активізації його використання : моногр. / А.І. Бутенко, І.М. Сараєва, Н.І. Носова ; Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. – Одеса: Інтерпринт, 2013. – 112 с.

8. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. – 4-те вид., стер. / З.С. Варналій. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2008. – 302 с.

9. Ляпін Д. Регіональні особливості державного управління розвитком малого підприємництва / Д. Ляпін // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 1. – С. 34-38.

10. Ляшенко В.И. Регулирование развития малого предпринимательства в Украине: проблемы и пути решения: моногр. / НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2007. – 452 с.

11. Макогон Ю.В. Малый бизнес в Украине в условиях глобализации мировой экономики [Электронный ресурс] / Ю.В. Макогон. – Режим доступу: <http://yandex.ua/clck/jsredir?from=yandex.ua>.

12. Doing Business 2016: Doing Business in a More Transparent World. - Washington : Published by IFC, 2015. – 199 p.

13. Doing Business 2016. Благоприятная коррекция [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.investkz.com/journals/107/1444.html>.

14. Доклад «Ведение бизнеса» отмечает, что за прошедший год более 60% стран по всему миру улучшили регулирование предпринимательской деятельности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.worldbank.org/ru/news/press-release/2015/10/27/doing-business-report-finds-more-than-60-of-worlds-economies-improved-their-business-rules-in-past-year>.

15. Klapper Leora, Luc Laeven, Raghuram G. Rajan (2004). Business Environment and Firm Entry: Evidence from International Data [Электронный ресурс] // CEPR Discussion Paper. No. 4366. Doing business. – Режим доступа: <https://ideas.repec.org/p/cpr/ceprdp/4366.html>.

16. Fisman Raymond, Virginia Sarria Allende (2010). The regulation of entry and the distortion of industrial organization // Journal of Applied Economics, forthcoming.

17. Corruption by Country [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.transparency.org/whatwedo/pub/corruption_perceptions_index_2012.

18. 2013 Index of economic freedom. Contry rankings [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.heritage.org/index/ranking>.

19. Индекс восприятия коррупции. Transparency International: The Corruption Perceptions Index 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/corruption-perceptions-index/info>.

20. Офіційний веб-портал Республіки Польща [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.poland.gov.pl>.

21. Польша твой экономический партнер [Электронный ресурс]. – Варшава, 2008. – 205 с. – Режим доступа: http://polska.polpred.com/upload/pdf/polsha_tvoi_ekon_partner.pdf.

22. Рейтинг глобальной конкурентоспособности 2015–2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2015/09/30/7246>.

Надійшла до редакції 26.06.2015 р.